

Perheet ja syntyvyys Venäjän politiikkaohjelmissa

Anna - Maria Isola

Venäläisistä väestö-, perhe- ja terveyspolitiikka-ohjelmista rakentuu väite, jonka voisi tiivistää seuraavasti: koska kansa voi sekä taloudellisesti että sosiaalisesti huonosti, perheisiin syntyy yhä vähemmän lapsia (Isola 2007).¹ Tätä väitettä havainnollistaa seuraava teksti:

Vaikeudet valtiontaloudessa ja sosiaalisessa kehityksessä heijastuivat mm. erityisen korkeina sairastavuus- ja kuolleisuuslukuina sekä matalana syntyvyytenä ja vaikuttivat äitien ja lasten terveydentilaan ja ravinnon laatuun, erityisesti syrjäytyneen väestönosan keskuudessa, sosiaalisen eriarvoistumisen yhä syventyessä. (Terveys 2003–2010.)

Venäjällä on hyvin alhainen syntyvyys ja väestö vähenee. Pelkästään vuodesta 2007 vuoteen 2008 väestö väheni 200 000:lla. Vuonna 2007 Venäjän kokonaishedelmällisyysluku oli 1,39. Syntyvyys on viime vuosina noussut hieman, mutta on silti Euroopan alhaisimpia (Rosstat 2004). Väestöpoliittiseksi tavoitteeksi esitetäänkin perhekokojen kasvattamista. Vuoteen 2025 mennessä kokonaishedelmällisyysluvun odotetaan olevan 1,6. (Väestöpoliittinen konseptio 2007). Tavoitteeseen päästään muun muassa ”lisääntymispotentiaalia” kohottamalla (Lisääntymisterveys 2000–2004) ja taloudellisia tukia nostamalla.

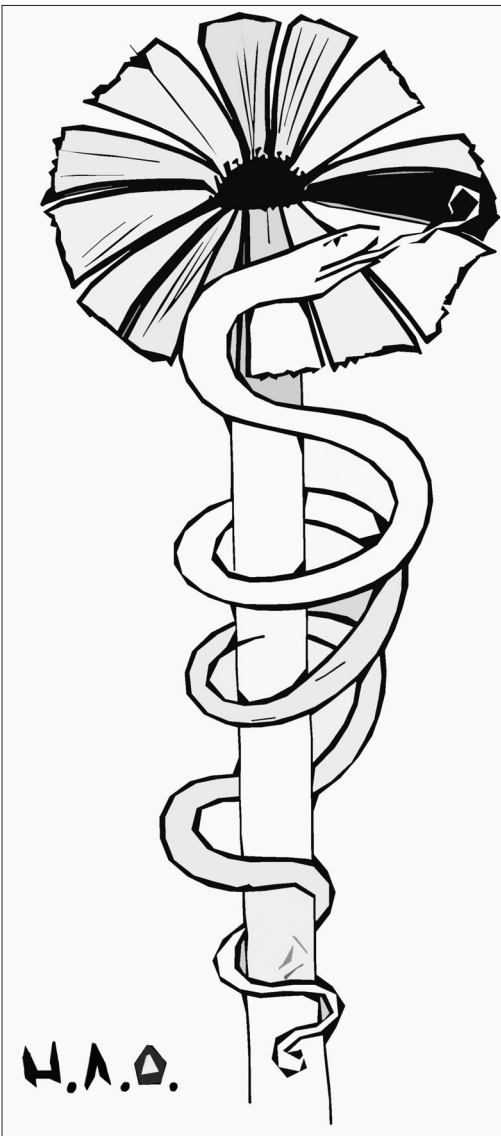
Väestö- ja perhepoliittiset tekstit korostavat kuitenkin myös sitä, että lasten olisi suotavaa syntyä hyviin perheisiin. Poliittikkateksteissä luodaan kuvaa ihanneperheestä, joka on monilapsinen ja sosiaalisesti vastuuntuntoinen. Tästä kertoo myös presidentti Medvedevin huhtikuussa 2009 vahvistama ”Vanhempien kunnia” (*Roditel'skaja slava*) -mitalijärjestelmä. Siinä myönnetään avioliitossa eläville, lapsensa sosiaalisesti vastuuntuntoisesti kasvattaville monilapsisille (neljä lasta tai enemmän) äideille tai isille mitali.

Edellä mainittujen teemojen lisäksi syntyvyyttä ja perhettä käsittelevissä politiikka-asiakirjoissa puhutaan runsaasti perheinstituution kohtaamista uhkista. Tässä artikkelissa kysyn, mikä viranomaisten mielestä uhkaa venäläistä perhettä. Tarkastelen perhe- ja väestöpolitiikan sanastoa ja erilaisten perheiden paikkaa 2000-luvun väestöpoliittisissa politiikka-asiakirjoissa ja perheiden parissa työskentelevien ihmisten puheessa.

Venäläisissä asiakirjoissa kirjoitetaan venäläisen perheen kriisistä (vrt. esim. Gauthier 1996, 22–25).² Puhe perheen kriisistä tuottaa poliittisen huolen. Tällä huolella perustellaan perhe- ja väestöpoliittisia toimenpiteitä, joiden tarkoituksena on tähdätä muutokseen – siis siihen, että venäläinen perhe voisi paremmin, ja että siihen voisi syntyä enemmän lapsia.

Kun puhutaan perheiden ongelmista tai uhkista, katse kohdistuu helposti tiettyihin riskialttiisiin perheisiin: esimerkiksi yksinhuoltajat ja monilapsiset perheet mainitaan julkisen hallinnon retoriikassa ”ongelmaperheiden” kategoriaan kuuluviksi. Ongelma- ja kriisiperheet³ esiintyvät

nimettyinä kategorioina politiikka-asiakirjoissa. Venäläiset asiakirjat määrittelevät perheitä seuraavasti: ongelmaperhe (*problemnaja semja*), kriisiperhe (*kriznaja semja*), yksinhuoltajaperhe (*nepolnaja semja*), monilapsinen perhe (*mnogodetnaja semja*) ja vähävarainen perhe (*maloobespetšennaja semja*). Kriisiperheiksi lasketaan perheet, joissa on alkoholistivanhemmat, ja jotka eivät kykene huolehtimaan lastensa ravitsemuksesta ja kasvatuksesta, ja joiden vanhempia uhkaa vanhemmanoikeuden menettämi-

nen. ”Sosiaalisen turvaamisen” kohderyhmäksi mainitaan kriisi- ja yksinhuoltajaperheet sekä monilapsiset ja vähävaraiset perheet. Näihin ryhmiin uskotaan kerääntyvän sekä sosiaalisia ja taloudellisia, usein kumuloituvia riskejä.

Iarskaia-Smirnovan ja Romanovin (2008) mukaan sosiaalialan ammattilaiset syyllistävät ja psykologisoivat helposti yksinhuoltajia moniongelmaisiksi ihmisiksi. Sama pätee monilapsisiin perheisiin, joskin heidän väestöpoliittinen painoarvonsa on huomattavasti ambivalentimpi (esim. Matsikovski 1993). Venäjällä monilapsisten perheiden määrän lisääntyminen nähdään suotavana väestökehityksen kannalta, mutta samanaikaisesti puhutaan ongelmista, jotka kerääntyvät monilapsisiin perheisiin (esim. Bystrov 2008; Matsikovski 1993; Attwood 1990; Isola 2008). Monilapsiset perheet ovat täten tärkeä demografinen yksikkö Venäjällä (vrt. Konovalova 2004; Iarskaia-Smirnova 2004). Tutkimusta erityisperheitä koskevasta retoriikasta ei kuitenkaan toistaiseksi ole tehty. Siksi tarkastelen tässä artikkelissa syntyvyystavoitteita suhteessa politiikka-asiakirjojen ja perheiden parissa työskentelevien henkilöiden tuottamaan puheeseen.⁴

Perhepolitiikkaa ennen ja nyt

Neuvostoliiton alkuaikoina alhaista syntyvyyttä ei tunnettu, joten siihen ei tarvinnut poliittisin toimenpitein vaikuttaa. Ennen toista maailmansotaa perhepolitiikasta kehitettiin väline, jolla yritettiin poistaa sosiaalisia epäoikeudenmukaisuuksia ja tavoitella parempaa väestökehitystä. 1930-luvulla syntyvyys nousi poliittiselle agendalle. 1950-luvulle tultaessa väestöllisiin asioihin ei hetkeen tunnettu kiinnostusta. 1970-lukua tutkijat kutsuvat ”hedelmällisyyspolitiikan” ajaksi. (Ivanov, Vichnevsky & Zakharov 2006.)

1980- ja 1990-lukujen taitteessa perhepolitiikassa tapahtui muutos: kun vuonna 1989 perhepoliittisia erityistukia myönnettiin kahdelle ryhmälle, vuoden 1992 lainsäädännössä ryhmiä oli kahdeksan. Erityistukea myönnettiin muun muassa lapsi-invalideille, HIV-lapsille, orvoille tai esimerkiksi yksinhuoltajaäideille, jotka

kasvoivat lastenkodeissa tai sisäoppilaitoksissa. (Prokofyeva, Turuntsev & Simpura 1998, 90–95.) Viime vuosina syntyvyyden nostamista on alettu korostaa uusien toimenpitein. Vuonna 2007 voimaanpannun Äitiyspääoma-lain mukaisesti jokaisesta toisesta, kolmannesta ja sitä seuraavasta lapsesta maksetaan 250 0000 ruplan arvoinen avustus, jonka vanhempi, pääasiassa äiti, voi käyttää lapsen koulutukseen, asunnon hankintaan tai omaan eläkkeeseensä.

Avun tarpeessa olevia erityisperheitä määriteltiin Neuvostoliitossa ensi kertaa vuonna 1944, jolloin yksinhuoltajaäideille ryhdyttiin myöntämään avustuksia ja monilapsiset äidit saivat kunniamitalin. Laajemmin perheitä alettiin määritellä 1970- ja 1980-luvuilla, jolloin syntyivät vähävaraisten perheiden (vuonna 1974), lapsi-invalidien (vuonna 1979), syrjäseutujen lasten (1984), elatusvelvollisten ja elatusvelvollisuutta pakenevien vanhempien (vuonna 1986) kategoriat. Yksinhuoltajaäitien asema otettiin lakimuutoksissa esiin uudestaan vuonna 1981, jolloin heille suunnattu tuki myös koheni. (Voronova 2005; Prokofyeva et al 1998, 92.) Tätä nykyä Venäjän perhepolitiikassa tuetaan monilapsisia perheitä muun muassa ilmaisain koulukuljetuksin, kouluruoin ja polttoaineavustuksin (Monilapsiset perheet 1999).

Käytännön sosiaalityö saapui Venäjälle vuonna 1991. Vuoden 1995 sosiaalipalvelulaki oikeuttaa kansalaisen sosiaalipalveluihin vaikean elämäntilanteensa takia. Vaikea elämäntilanne on lain mukaan elämänvaihe, joka estää kansalaista elämään täysipainoista elämää vanhuuden, sairauden, orpouden, laiminlyönnin, työttömyyden, kodittomuuden, konfliktien, hyväksikäytön tai yksinäisyyden takia. Sosiaalipalvelun saaminen edellyttää sitä, ettei kansalaisella ole taloudellisesti huolehtivia sukulaisia tai hänen tulonsa ovat alle paikkakunnan minimitoimeentulon. Sosiaalipalveluihin ovat oikeutettuja myös alle 18-vuotiaat, vaikeaa tilannetta elävät lapset ja nuorisot. (Iarskaia-Smirnova & Romanov 2004.) Laki siis sanoo, että sosiaalipalveluja saa, mikäli sukulaiset eivät voi auttaa.

Neuvostoliitossa sosiaalityötä ei varsinaisesti tunnettu. Tähän lienee osasyynä se, että kommunistinen järjestelmä ei julkisesti halunnut tunnustaa sosiaalisia ongelmia, kuten alkoholismia, väkivaltaa, rikollisuutta ja köyhyyttä (Templeman 2004, 95). Siksi Neuvostoliiton ajalta ei ole juuri ollenkaan sosiaalisia tilastoja (esim. Field 1955, 244), mikä tekee sosiaalipalveluiden ja perheiden sosiaalisten ongelmien jäljittämisen vaikeaksi.

Field (1955, 244–249) jakaa Neuvostoliiton perheitä koskettavat sosiaalipalvelut neljään kategoriaan. Näitä ovat oikeudelliset, taloudelliset ja terveydenhuollolliset ja sairaanhoidolliset palvelut sekä kunniamitalijärjestelmä. Kunniamitalijärjestelmä konkretisoitui erityisesti suurten perheiden kohdalla. Suurperheiden äideille myönnettiin kunniamitaleja riippuen heidän kasvattamiensa lasten määrästä. Mitali annettiin jo viisi lasta kasvattaneelle äidille, ”sankariäidin” mitalin sai kymmenennen lapsen jälkeen. Venäjä otti Neuvostoaikaisen mitalijärjestelmän käyttöön uudelleen vuonna 2008, mutta mitalin myöntöperusteita muutettiin. Tätä nykyä mitali myönnetään äidille tai isälle neljännen lapsen jälkeen, jos vanhempi on kasvattanut lapsensa sosiaalisesti vastuuntuntoisesti, viettänyt terveellistä elämää, hoitanut lapsensa asianmukaisesti ja tukenut lapsen sielullista ja henkistä kehitystä. Mitalit on yksi esimerkki väestöpolitiikan tavoitteesta vahvistaa perhettä. Toinen esimerkki on vuonna 2008 vietetty perheen vuosi, jonka aikana ympäri Venäjää juhlistettiin perhettä muun muassa avioliittojuhlin (Perheen vuosi). Vuoden aloitusseremonioissa mainittiin, että monilapsiset perheet ratkaisevat Venäjän väestötilanteen (Patsiorkovski & Patsiorkovskaja 2009).

Aineisto

Tämän artikkelin aineisto koostuu neljän tason materiaaleista: 1) lainsäädännöstä, joka sisältää presidentin ukaasit, 2) politiikka-asiakirjoista, 3) presidenttien syntyvyyttä käsittelevistä puheista sekä 4) kymmenestä käytännön perhetyöntekijöiden haastattelusta. Näistä kukin aineisto on laadittu eri tarkoituksia varten ja osittain erilaisille

yleisöille. Analysoituja politiikka-asiakirjoja on 12, ja ne on tuotettu 1995–2009.⁵ Haastattelut olen kerännyt tätä artikkelia varten Venäjän Karjalassa kesän 2008 aikana.

Politiikka-asiakirjat ovat kattava otos Venäjän federaation perhe- ja väestöpolitiikasta, koska federaatio ei ole tuottanut muita tämäläisiä tekstejä. Väestö- ja perhepoliittisia asiakirjoja olen täydentänyt Terveys 2003–2010 -tavoiteohjelmalla, koska sen tavoitteena on väestön terveyden ja sitä kautta syntyvyyden parantaminen. Poliitiikka-asiakirjat edustavat kolmea tyyppiä. Ensinnäkin väestöpoliittisissa konseptioissa (2003 ja 2007) sekä lisääntymisterveyden konseptiossa (2002–2004) määritellään väestö- ja lisääntymisterveyspolitiikan suuntaa ja tavoitteita. Tekstilajiltaan samantyyppisiä asiakirjoja ovat Lasten asema (1995), Perhepolitiikan suuntaviivat (1996) sekä Sukupuolistratgia (2002), joiden tekstit ovat ohjeistavia, mutteivät sitovia. Niissä ei esitetä tarkkoja toimenpiteitä. Toiseksi tavoiteohjelmissa, Terveys (2003–2010), Venäjän lapset (2003–2006) ja Turvallinen äitiys (1998–2000) haetaan ratkaisua sosiaalisiin ongelmiin määräaikaisten ohjelmien avulla. Ne sisältävät vuosittaisen, federaation budjettiin sidotun budjetin. Kolmanneksi lakeja edustavat monilapsisten perheiden tukeminen (1999) sekä Äitiyspääoma-laki (2007). Lisäksi olen ottanut mukaan Pietarin paikallistasolla laaditut perhepoliittiset tavoiteohjelmat sekä presidentti Medvedevin Vanhempien kunnia -käskyn sekä presidentti Putinin voitonpäiväpuheen vuodelta 2005 (ks. Putin 2006), koska niissä syntyvyyden kohottaminen esiintyy keskeisenä tavoitteena. Käytän termiä politiikka-asiakirja silloin, kun viittaa mihin tahansa aineiston dokumenttiin, ja kun asiakirjojen välistä suhdetta ei tarvitse eritellä.

Etenen analyysissä kahdessa kerroksessa, joista kumpikin taso tuottaa sille omintakeista tietoa. Federaatiotason tekstit ja Putinin puheet luovat julkisen hallinnon retoriikan tulkintakehikon, joka kertoo, millä käsitteillä perheestä puhutaan Venäjällä, ja mikä on valtion perhe- ja väestöpoliittinen logiikka. Paikallistasolla

ratkotaan paikallisia väestöllisiä pulmia omin tavoiteohjelmin, kuten Pietarin perhepoliittinen tavoiteohjelma osoittaa. Sanastoltaan nämä paikalliset asiakirjat noudattavat federaation asiakirjojen sanastoa, mutta toimenpidesisällöltään ne ovat toisinaan federaation toimenpiteitä konkreettisempia. Käytännön perhetyöntekijät ratkaisevat perheitä koskevia ongelmia käytännön tasolla. He joko hyödyntävät tai ovat hyödyntämättä federaation politiikkaohjelmien tarjoamia käsitteitä ja toimintalogiikkaa.

Viranomaiskielessä käytetään tyypillisesti kiteytyneitä käsitteitä, kuten ”perheen vahvistaminen” tai ”sosiaalinen orpous”. Näitä käytetään viranomaisten argumentaatiossa yleisölle tuttuina lausumina, mutta käsitteiden sisältö jää tulkinnanvaraisiksi. Siksi olen haastatteluissa kysynyt, mitä tietyt kiteytyneet ilmaisut käytännön perhetyön kannalta tarkoittavat. Haastattelut avaavat täten perhepoliittisen retoriikan käsitteistöä.

Venäjän hallinnollisilla alueilla ratkaistaan perhettä koskevat ongelmat omin tavoin. Siksi Venäjän Karjalan perheammattilaisten työote ja puhe voivat erota merkittävästi esimerkiksi siitä, mitä Keski-Aasian hallinnollisilla alueilla käytetään. Tämä johtuu jo pelkästään siitä, että Keski-Aasiassa perhekoot ovat Venäjän Karjalaa suuremmat. Kiinnitän Venäjän Karjalan ammattilaisten puheen perheistä siihen Venäjän eurooppalaisen puolen kontekstiin, jossa syntyvyys on erityisen alhainen. Näillä alueilla on usein pantu täytäntöön perhettä suojelevia ja syntyvyyttä lisääviä ohjelmia⁶.

Analyysini kohde on viranomaiskielen retoriikka. Tuon artikkelissani esiin tiettyä sanastoa, jota viranomaisretoriikka hyödyntää. Retoriikalla tarkoitan puheen sisällöllisiä ja muodollisia valintoja, joilla tähdätään tietyn kiistanalaisen väitteen hyväksymiseen tai hylkäämiseen ja tietyn toiminnan tai toiminta-alttiuden luomiseen (Perelman 2007, 16,19; Summa 1989; Vuori 2004). Retoriikan kolme keskeisintä käsitettä ovat eetos, paatos ja logos. Eetos tarkoittaa sitä, minkälaisen kuvan puhuja tai kirjoittaja itsestään luo, paatos viittaa puhujan ja kuulijan väliseen

suhteeseen ja logos käytettyihin argumentteihin. (Vuori 2004, 101–102.) Retoriikassa käytetyt sanat auttavat näkemään yhtäältä sitä, minkälaista kuvaa kirjoittaja itsestään luo ja toisaalta sitä, mitä kirjoittaja yleisöltään odottaa, ja minkälaisiin argumentteihin kirjoittaja tukeutuu.

Väestöpolitiikan muuttuva sanasto

Venäjän väestöpoliittinen puhe on muuttunut nopeassa aikataulussa. Federaation ensimmäinen väestöpoliittinen konseptio laadittiin vuonna 2003. Tavoitteita ja toimenpiteitä tarkennettiin vuoden 2007 väestöpoliittisessa konseptiossa. Tarkennusten myötä myös ohjelman sanasto muuttui. Uudessa väestöpoliittisessa ohjelmassa hyödynnetään samankaltaista sanastoa kuin mitä Venäjän ortodoksinen kirkko käyttää. Uusi väestöpoliittinen konseptio (2007) esimerkiksi esittää yhdeksi väestöpoliittiseksi tehtäväksi ”vahvistaa perheinstituutiota” siten, että perheen ”sielullishenkiset perinteet” (*duhovno-nravstvennyje traditsii*) turvataan. Vuoden 2003 konseptiossa perinteisistä perhearvoista ei vielä kirjoiteta: se kohdistaa tavoitteensa sen sijaan vain perheiden keskimääräisen lapsiluvun kasvattamiseen. Vuoden 2003 teksti asettaa tavoitteeksi sen, että perheet hankkisivat yhden tai kahden lapsen sijaan kolme tai neljä lasta. Sen lisäksi tämä väestöpoliittinen ohjelma kirjoittaa: ”[tavoitteena on... muokata] lasten, nuorten ja nuorten aikuisten orientaatiota kohti ydinperhettä (*polnaja semja*), jossa on kaksi lasta tai enemmän”. Tämä virke osoittaa selkeästi tavoitteen suunnan: vähintään kaksilapsiset perheet, joissa molemmat vanhemmat ovat läsnä.

Uusi väestöpoliittinen konseptio (2007) alleviivaa kokonaisten perheiden merkitystä Venäjän väestötilanteessa. Samaa kieltä käyttää patriarkka Aleksei II kirjoittaessaan joulukuussa 2009, että ”valtio huolehtii ilmeisesti perhearvojen elpymisestä ja demografisen kriisin voittamisesta”, ja että ”kaikkiällä maailmassa on havaittavissa perheinstituution devalvaatio. Avioliittojen määrät laskevat ja yksinhuoltajaperheiden määrät kasvavat” (Patriarkka Aleksei

II 2009). Väestöpoliittinen konseptio viestii samoja asioita tavoitellessaan kokonaisista perheitä ja turvattaessaan ”perheen sielullishenkisiä perinteitä”. Tässä sanomassa eronneet perheet ja yksinhuoltajuus nähdään kielteisenä asiana. (vrt. Rotkirch 2007.)

Valtion retoriikan ja toimenpiteiden, eli politiikan suuntaviivoja määrittelevien konseptioiden ja toimenpiteitä sisältävien politiikkaohjelmien, välillä ilmenee jännittävä ristiriita. Väestöpoliittisessa konseptiossa kuulutetaan perheinstituution arvopohjan vahvistamisen perään, samoin pyritään parantamaan kansalaisten lisääntymisterveyttä ja valistamaan kansaa terveystieteissä. Siinä missä terveyteen ja koulutukseen liittyviä tavoiteohjelmia on runsaasti, perheisiin liittyviä ei ole (Venäjän tavoiteohjelmat). Perheisiin liittyvät tavoiteohjelmat ovat 2000-luvun alussa toteutetut ja jo päättyneet Perhesuunnitteluohjelma (1998–2000), Turvallinen äitiys (1998–2000) -tavoiteohjelma sekä käynnissä oleva Venäjän lapset -tavoiteohjelma. Perheinstituutiota pyritään siis vahvistamaan ennen kaikkea arvopuheen kautta, kun taas terveyttä kohennetaan parantamalla konkreettisesti Venäjän terveydenhoitojärjestelmää.

Politiikka-asiakirjoissa valtion rakenteelliset tahot näyttäytyvät toimijoina, kun taas erityisesti perheiden toimijuus tarkoittaa toiminnan kohteeksi asettumista. Toiminnan kohteeksi asettuminen ilmenee muun muassa siinä, että Terveys 2003–2010 -tavoiteohjelmassa esiintyy maininta siitä, että kansalaisilta puuttuu kyky vastata omasta terveydestään. Tätä vastuuta on kansalaisille opetettava. Opetustehtävässä korostuvat sekä opetusinstituutioiden, lääketieteellisten rakenteiden, lainsäädännön ja valtiotoimijoiden rooli. Kansalaistason politiikan kohteeksi asettuvista toimijoista perhe saa eniten lisämääreitä, ja se myös mainitaan useimmin kaikista toimijoista. Myös lapset ja nuoret mainitaan usein. Kiinnostavaa on, että vanhemmat esiintyvät tekstissä harvoin, samoin miehet. Miehiin ei myöskään liitetä määreitä toisin kuin naisiin lisääntymisikäisinä ja työtätekevinä naisina.

Perheiden sosiaaliset ja taloudelliset ongelmat

Asiakirjojen mukaan perhettä uhkaavat pääasiallisesti taloudelliset ja sosiaaliset ongelmat. Vanhemmat kokevat lastenkasvatuksessa aikapulaa hankkiessaan jokapäiväistä elantoaan. Yhteiskunnan muutokset ovat koskettaneet kaikkia perheitä niiden asemaa heikentävästi (Lasten asema 1995). Vuoden 1998 rajuun lamaan viitataan ja sen vaikutuksista kirjoitetaan. Perheet ovat joutuneet luovimaan läpi vaihtelevien ja epävarmojen tilanteiden Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen (esim. World Bank 2005). Neuvostoliiton romahtamisen mukanaan tuomasta epävarmuudesta kertoivat myös perheiden parissa työskentelevät haastatellut. Toki ennen sitäkin töitä oli tehtävä lujasti, mutta tuolloin töistä kuitenkin oli varmuus, ja vanhemmilla oli aikaa lapsilleen. Edellä mainittu Lasten asema -asiakirja jatkaa seuraavin sanoin:

Kasvatustehtävän toteuttaminen täysipainoisesti kasaa suureen haasteen perheille. Vanhemmilla on entistä vähemmän aikaa lasten kasvatukseen ensiksikin koska perheiden tarpeiden täyttäminen vaatii ylimääräistä työntekoa ja toisaalta koska perheen tehtäviksi on palannut erilaisia töitä, joihin ennen käytettiin ulkoisia palveluja. (Lasten asema 1995.)

Tehtävillä, jotka ovat palanneet perheelle, viitattaneen neuvostoliittolaiseen järjestelmään, jossa lapsista huolehdittiin yhteisöllisesti niin, että valtio tarjosi lastenhoito- ja kasvatustalveluita. Venäjän sukupuolistrategia (2002) puolestaan suorastaan syyttää neuvostojärjestelmää siitä, miten se tuhosi perheinstituutiota. Poliitiikka-asiakirjoissa voidaan puhua samasta ilmiöstä eri perspektiiveistä käsin: siinä missä sukupuolistrategia suomii neuvostojärjestelmää perheen murentamisesta, lasten asemaa käsittelevä asiakirja soimaa Neuvostoliiton palvelujärjestelmän purkamista. Koska talveluita ei enää ole tarjolla samalla tavoin kuin ennen, lastenkasvatus ja vastuu lastenkasvatuksesta ovat nousseet tärkeiksi teemoiksi, joita asiakirjoissa pyöritellään. Tämä puolestaan kertoo siitä, miten

suuresti kasvatusasiat huolettavat valtiontoimijoita. Heidän suuri huolensa on kasvatuskulttuurin mureneminen.

Haastatteleman perheiden parissa työskentelevät ammattilaiset puhuivat pitkälti samoista asioista kuin poliitiikka-asiakirjat, eli vanhempien kokemasta taloudellisesta ahdingosta, aikapulasta ja kasvattamisen vaikeudesta. Ammattilaiset ammentavat kieleensä sanastoa poliitiikka-asiakirjoista, mutta tarkastelevat perheiden tilannetta perhekohtaisesti, myötäeläen eikä yksittäisiä perheitä syyllistäen (vrt. Kulmala 2008). Tässä juuri on asiakirjatason ja asiantuntijatason kiinnostava ero: asiakirjat taipuvat langettamaan vastuuta vanhemmille siitä, että heikko taloudellinen tilanne on johdannut epätoivottuihin sosiaalisiin seurauksiin ja lastenkasvatuskulttuurin heikentymiseen.

Federaation poliitiikka-asiakirjoissa ja haastattelujen sisällöissä on yksi tätäkin selkeämpi ero. Sukupolvien välistä keskustelua pidettiin haastatteluissa tärkeänä, mutta poliitiikka-asiakirjoissa teema ei esiinny Pietarin perhepoliittista tavoiteohjelmaa lukuun ottamatta. Haastatteluissa perheen hyvän vuorovaikutuksen nähtiin kertovan perheen sosiaalisesta turvallisuudesta yhteiskunnassa. Perheen vuorovaikutukseen kuuluu myös isovanhempien ja lastenlasten välinen yhteiselo.

Sukupolvien välisen siteen⁷ katkeaminen liittyy sekin pelkoon perheinstituution rapautumisesta (Gauthier 1996, 23). Venäläinen äiti ja hänen lapsensa ja tämän isoäiti ovat aina toimineet tiiviisti yhdessä. Eritoten Neuvostoliiton aikana äiti oli sidoksissa äitiinsä tai anoppiinsa. Isoäidit ottivat lapsenlapsensa hoitovastuun äidin käydessä töissä. Isoäidit mahdollistivat siten Neuvostoliiton aikana sen, että äidit saattoivat käydä töissä ja siten pääsivät omille jaloilleen (Rotkirch 2000; Rotkirch 2004, 166). Eräs haastateltu sosiaalipedagogi innostuu puhumaan pitkästi siitä, miten ”perheen vahvistaminen” tarkoittaa ennen kaikkea sukupolvien välistä keskustelua:

Ja minusta tuntuu, että silloin kun jatkamme sukupolvien ketjua, kun näytämme lapsille kuinka huolehdimme omista vanhemmistamme, isoäideistä ja isoisistä, siinä samalla juurrutamme omalla toiminnallamme lapsiinkin saman toimintamallin heidän vanhempiaan, eli meitä itseämme kohtaan. Lapset oppivat ymmärtämään näin, että heidän perheessään on arvokasta huolehtia kaikista oman perheen jäsenistä. (H6, Petroskoi, nainen.)

Kun aikaisemmin tarkastelin perheiden kohtaamia ongelmia yleensä, seuraavan esimerkin myötä siirrytään toisen tason ongelmiin, rikollisuuteen ja päihteidenkäyttöön, joista ollaan erityisen huolissaan ongelmaperheiden kohdalla. Lasten ja nuorten alkoholinkäytön lisääntymisen syiksi nähdään perheiden sosiaalisten ja taloudellisten ongelmien aiheuttama perheinstituution heikentyminen:

Sosiaaliset ja taloudelliset ongelmat venäläisessä yhteiskunnassa ovat heikentäneet olennaisesti perheinstituutiota ja perheinstituution kasvatuksellista pohjaa. Tämän prosessin lopputuloksena voidaan nähdä heitteille jätettyjen ja kodittomien lasten määrän kasvu, lasten ja nuorten huumausaineiden, erilaisten psykotrooppisten aineiden ja alkoholin käytön yleistyminen sekä lisäksi alaikäisten tekemien rikosten lisääntyminen. Viimeisen kymmenen vuoden aikana narkomaniaa sairastavien nuorten määrä on 17-kertaistunut. (Venäjän lapset 2003–2006.)

Lainauksen ajatus etenee seuraavasti: ensin Venäjällä on ollut sosiaalisia ja taloudellisia ongelmia ja sen seurauksena perheinstituution kasvatuksellinen pohja on heikennyt, minkä seurauksena rikollisuus ja päihteiden käyttö lisääntyvät. Sosiaalisten ja taloudellisten ongelmien ja päihteidenkäytön välille teksti ei rakenna suoraa syy-seuraus -suhdetta, vaan päihteidenkäyttö on lisääntynyt nimenomaan kasvatuksen heikkenemisen myötä. Tämä viittaa siihen, etteivät sosiaaliset ja taloudelliset ongelmat yksinomaan ole johtaneet päihteidenkäytön ja rikollisuuden kasvuun, vaan vanhempien kasvatustotteen

lipeäminen on merkittävästi vaikuttanut tähän kehitykseen. Kasvatukselliset ongelmat koskevat erityisesti tiettyä perheiden joukkoa, joka venäläisissä asiakirjoissa kategorisoidaan ”ongelmaperheiksi”.

Sanana ongelmaperhe viittaa tiettyjen riskialtiiden perheiden sisällä syntyneisiin sosiaalisiin ja taloudellisiin ongelmiin, mutta väistämättä myös yhteiskunnalliseen ongelmaan. Siinä missä ongelmaperhe on monin tavoin, erityisesti negatiivisesti, ymmärrettävissä oleva määre, termi ”vähävarainen perhe” ei kanna tätä mituttelintaisuutta mukanaan: vähävaraisen perheen yksi ja mahdollisesti ainoa ongelma on se, ettei sillä ole riittävästi rahaa. Kuten Iarskaia-Smirnova ja Romanov (2004) kirjoittavat, taloudellinen puhe on usein arvoltaan neutraalia. Sen sijaan puhe ongelmaperheistä tai perheinstituution kasvatuksellisen pohjan murenemisestä on subjektiivista.

Perheiden parissa työskentelevät ammattilaiset jakoivat niukasti käsityksiään siitä, millainen on ongelmaperhe. He lähestyivät asiaa yleisesti, kaikkien perheiden kokemien ongelmien kautta. Kysytyäni mitkä perhetyytit kohtaavat lastenkasvatusongelmia, vastaus oli:

Luultavasti näitä ongelmia tulee esiin kaikissa perhetyyteissä. Kaikki lapsiperheet joutuvat käymään läpi samantyyppiset haasteet ja melko lailla kaavamaisessa järjestyksessä. Voidaan sitten miettiä, millaista on lasten keskinäinen vuorovaikutus, millaista lasten ja aikuisten, ja edelleen millaista lasten ja isovanhempien yhdessäolo, erityisesti lasten suhde mummoihin. Tietysti silloin, kun äiti on yksinhuoltaja ja yksin vastuussa lasten kasvatamisesta, ongelmaksi koituu lastenhoidon ja työn yhteensovittaminen. Kun jonkun on hankittava perheen elantokin. Äidin tulisi olla samaan aikaan kahdessa eri paikassa. (H 10, Petroskoi, nainen.)

Haastateltavat näkevät kaikkien perheiden kohtaavan ongelmia lastenkasvatuksessa. Tämä tuntuu jää politiikkaohjelmistakin, jotka esittävät venäläisen perheen varsin pessimistiseen sävyyn ikään kuin kaikissa perheissä olisi ongelma. Ih-

meteltyäni tätä ja kysyttyäni perheiden parissa työtä tekevältä papilta minkälaisia sitten ovat tavalliset perheet, hän huudahti vastaukseksi: ”Ei sellaisia olekaan!”

Vaikka ei olisikaan olemassa tavallista perhettä, niin politiikka-asiakirjoissa esitetyt ongelmaperheet poikkeavat kuitenkin tavallisista perheistä, jotka kohtaavat ongelmia. Haastateltavat eivät mielellään kategorisoineet perheitä, mutta käytännön työn kautta he lopulta nimesivät joitakin riskialttiita perhetyyppejä. Pahimmillaan pedagogisen kyvyn aleneminen ja perheiden hajoaminen voi johtaa lapsen hylkäämiseen, kuten Venäjän lapset -ohjelman lainaus aikaisemmin kertoi. Lasta, jonka vanhemmat ovat hylänneet tai josta vanhemmat ovat kykene-mättömiä huolehtimaan, kutsustaan sosiaalisesti orvoksi lapseksi (sosiaalinen orpous, *sotsialnoje sirotstvo*).⁸ Seuraavassa esimerkissä petroskoilainen sosiaalipedagogi, joka työskentelee orpojen ja sosiaalisten orpojen kanssa kouluin-ternaatissa, luonnehtii työnsä kautta tyypillistä ongelmaperhettä, josta sosiaalisesti orpoutunut

lapsi voisi tulla. Lainauksesta on hyvä muistaa, että esimerkkilapsi on monilapsisesta perheestä.

Niissä tapauksissa, kun ratkaistavaksi tulee huoltajuusoikeuden ottaminen pois vanhemmilta, yhteiskunta saa ison määrän sosiaalisia orpoja. Usein huostaanottotapaukset osuvat juuri suuriin perheisiin, lapsiluku voi nousta viiteenkin. Jos nyt analysoin heikkotuloisten perheiden tilannetta, tulen kyllä helposti siihen johtopäätökseen, että kyse on joko perheestä jossa toinen vanhemmista puuttuu, joko he ovat eronneet tai äiti on muuten vain ainut huoltaja. (H9, Petroskoi, nainen.)

Avoliitot, avioerot ja yksinhuoltajuus

Yksi politiikka-asiakirjoista ilmenevä huolenaihe on avoliittojen lisääntyminen. Seuraava lainaus antaa ymmärtää, etteivät avioliitto ja avoliitto ole aivan tasa-arvoisia instituutioita: ”Verrattuna vuoteen 1990 rekisteröityneiden avioliittojen määrä on vähentynyt lähes kolmanneksen vuoteen 2000 tultaessa. Nuoret parit yhä useammin kieltäytyvät virallisesta avioliiton solmimisesta.” (Väestöpoliittinen konseptio 2003.)

Ilmaisu ”avioliitosta kieltäytyminen” paljastaa avioliiton normatiivisen aseman.⁹ Avioliitossa eläminen voitaisiin sanoa neutraalimminkin, kuten ”solmivat avioliiton” (vrt. Perelman 2007, 42). Tämän vuoksi halusin selvittää käytännön perhetyöntekijöiden näkemyksen avioliiton ja avioliiton välisestä suhteesta:

H: Eivätkö nämä liitot kuitenkin ole tasa-arvoisia?

V: Se on totta, mutta osapuolilla ei ole juuri mitään tekemistä toistensa kanssa. He ovat kuin samassa osoitteessa asuvat naapurukset ja lain yhteen määräämät rinnakkaisasukit. Puolisoina heillä ei ole minkäänlaisia oikeuksia eikä velvollisuuksia, koska he eivät ole mies ja vaimo. Haluaisin todella painottaa sitä, miten nykyinen tendenssi suosii avoliittojen perustamista: se vapauttaa nuoret jollakin lailla kaikesta avioliittoon liittyvästä vastuusta. Nuoret voivat asustella jonkin aikaa keskenään, mutta heti jos he huomaavat etteivät

sovikaan yhteen, ero ei vaadi heiltä mitään lisäjärjestelyjä. (H10, Petroskoi, nainen.)

Perhetyöntekijöiden keskuudessa enemmistö piti avioliittoa hyvänä ratkaisuna, kunhan järjestely ei venynyt useamman vuoden pituiseksi. Avioliitto on ikään kuin avioliiton perustamisen harkinta-aika, joka kestää erään haastateltavan sanoin ”vuoden, kaksi, ei kuitenkaan kymmeniä vuosia”. Perhetyön ammattilaisten keskuudessa vallitsee ajatus avioliiton tietyntylaisesta paremmuudesta muiden yhteiselämän muotojen suhteen. Haastateltujen puheesta jää tuntu, että avioliitto on mittari perhe-elämän tasapainoisuudelle ja odotukselle sen jatkuvuudesta. Periaatteessa avo- ja avioliitto ovat rinnastettavissa toisiinsa, mutta yhä useammin nuoret nimenomaan vain kokeilevat yhdessä asumista, mikä ei välttämättä johda avioliittoon. Vaikka perheeseen syntyisi lapsi, vasta avioliiton jälkeen miehestä, naisesta ja lapsesta tulee ”oikea perhe”.

Sen lisäksi, että avioliitot ovat lisääntyneet, on myös avioerojen määrä noussut. Huoli avioliitosten ja avioerojen lisääntymisestä on kuitenkin erilainen. Avioerooperheissä nähdään lapsen kärsivän epäsosiaalisesta käyttäytymisestä. Aikaisemmat tekstinäytteet paljastavat, että avioliitosten määrän väheneminen ja pelko perheinstituution murenemisestä liittyvät yhteen. Eräässä katkelmassa sosiaalipedagogi mainitsi rekisteröimättömän yhdessä asumisen merkitsevän sitä, etteivät nuoret halua ottaa vastuuta. Vastuun teema esiintyy hieman myös seuraavassa viranomaiskatkelmassa, vaikka vastuu on piilotettu sanojen ”pedagoginen ja psykologinen kyky” taakse. Erityisesti kun puhutaan terveystieteiden nostamisesta, viitataan kansalaisten vastuunottokykyyn omasta itsestään (ks. Larivaara 2008).

Huomiota tulisi kiinnittää myös vanhempien pedagogisen ja psykologisen kyvyn (kulttuurin) nostamiseen. Vaikeassa sosiaalis-psykologisessa tilanteessa ovat erityisesti niiden perheiden lapset, joissa vanhemmat ovat eroamaisillaan, viettävät epäsosiaalista elämäntapaa tms. (Venäjän lapset, 2002.)

Sosiologi Konovalova (2004, 77) kirjoittaa, että yksinhuoltajaperheiden¹⁰ suurin ongelma on toisen aikuisen palkkatulojen puuttuminen. Yksinhuoltajaperheiden ongelma Konovalova ei näe pelkästään kuitenkaan taloudellisen toimeentulon vajautta, vaan myös lapsen kasvattamiseen liittyviä ongelmia: kun perheestä puuttuu toinen vanhempi, lapsi jää ilman molempien vanhempien roolimallia. Toisella kasvattajalla Konovalova viittaa mitä ilmeisimmin isään. Paikoitellen siten Venäjän yhteiskuntatieteellinen diskurssi tukee federaation tarjoamaa mallia venäläisestä perheestä ja sen arvoista. Yksinhuoltajuus määrittyy valtion kannalta epätoivottuna asiantilana, kertovathan väestöpoliittiset konseptit toivotuksi kehityssuunnaksi ”kokonaisten perheiden” määrän kasvun. Poliittikka-asiakirjojen esittämä huoli avioliitosten määrän lisääntymisestä kertoo samasta tavoitteesta. Avioliitossa elävä pariskunta ei ole vielä kokonainen perhe.

Kaksitahoinen suhtautuminen monilapsisuuteen

Tarkastelen lopuksi yhtä ongelmaperheiden kategoriaan kuuluvaa ryhmää, monilapsisia perheitä. Väestöpoliittinen konseptio asettaa heidät avainasemaan Venäjän syntyvyyden kohenemisen suhteen, perhepoliittiset asiakirjat puolestaan luokittelevat suuret perheet ongelmaperheiksi. Haastateltavien mukaan Venäjällä suurperheelisiä ovat joko syvästi uskonnolliset tai sitten kouluttamattomat vanhemmat tai yksinhuoltajat. Monilapsinen on vanhempi, jolla on kolme lasta tai enemmän.

Attwood (1990) kirjoittaa, tosin mainitsematta mihin hänen havaintonsa perustuvat, että kahden tai kolmen lapsen normi tuntuu Venäjällä olevan ideaali sekä väestöpolitiikan määrällisestä että laadullisesta näkökulmasta. Hänen mukaansa perheen ainoiden lapsien ajatellaan olevan hemmoteltuja ja siksi itsekeskeisiä, kun taas suurissa perheissä lapsien ajatellaan saavan liian vähän huomiota aikuisilta. Samoin puhuivat haastateltavat. Kolmen lapsen perheiden ajatellaan Attwoodin mukaan edistävän myös kansakun-

nan psykologista terveyttä. Kahden tai kolmen lapsen tavoite näyttäytyy poliittisesti tärkeänä, koska yhtäältä kahden lapsen tavoite lisäisi lasten määrää Venäjän eurooppalaisilla alueilla, mutta toisaalta kutistaisi perhekokoja keskiaasialaisilla alueilla (Attwood 1990, 5.) Näkemys ei kuitenkaan ole yhtenäinen, sillä erään näkökulman mukaan juuri nämä Venäjän väkirikkaat alueet voivat ratkaista maan demografisen ongelman (Patsiorkovski & Patsiorkovskaja 2009, 121).

Alhaisen syntyvyyden maassa kolmannen lapsen hankinta on venäläisille keskimäärin etäinen päätös, koska enemmistö hedelmällisessä iässä olevista venäläisistä naisista synnyttää yhden lapsen. Suuriin perheisiin suhtaudutaan kansan ja ammattilaisten keskuudessa vähintäänkin kaksijakoisesti, kuten seuraava lainaus osoittaa:

H: Minkälaisiin perheisiin syntyy enemmän lapsia?

V: Olemme tehneet tätä työtä jo 14 vuotta ja voidaan kyllä sanoa, että lapsia kasaantuu perheisiin, joissa vanhemmat eivät ole saaneet riittävää koulutusta. Tulee toki vastaan hyviäkin perheitä, joissa lapsista huolehditaan ja joissa vanhemmat toimivat hyvissä viroissa ja heillä on vakiintunut tulotaso ja asuinolosuhteet ovat siten mitä mahtavimmat. Mutta näissä perheissä on sitten vain 1–2 lasta, valitettavasti. (H9 Petroskoi, nainen)

Venäläiset pitävät lähes yksimielisesti kahta lasta perheessä ihanteellisena lapsilukuna. Kahden lapsen ihanne läpäisee täten yhteiskunnan kaikki kerrokset: siitä puhutaan politiikkaohjelmissa, äitien, naisten ja seksuaali- ja perheasian-tuntijoiden keskuudessa. (ks. esim. Rotkirch & Kesseli 2008; Larivaara 2008). Keskustellessani yhtä aikaa kolmen perheiden parissa työskentelevän ammattilaisen – juristin, psykologin ja avioliittoviranomaisen – kanssa Sortavalassa kysyin heidän mielipidettään sopivasta lapsiluvusta. Vastausta, joka oli kaksi, seurasi hiljaisuus ja muutama päänyökkäys. Yksi lapsi on liian vähän, kolme jo liikaa.

Kun kommunismi ja neuvostodiskurssi ihan- noivat kymmenen lapsen sankariäitejä (Ivanov et

al. 2006; Rotkirch 2000), tätä nykyä perhekoon ideaalit ovat pienentyneet. Venäläiset synnyttävät vähän lapsia, mutta toivovat enemmän. Toive useammasta lapsesta, useimmiten toisesta ja toisinaan kolmannesta, tulee esille sekä kyselytutkimuksissa (Kesseli et al. 2005, 15, 36) että omaelämäkerroista (Haavio-Mannila & Rotkirch 2004). Päätös kolmannesta lapsesta tuntuu kuitenkin, kuten Rotkirch (2007) kirjoittaa, olevan sekoitus ylellisyyttä ja uhkaa.

Kysyin monilapsisten perheiden ongelmista haastateltaviltani, koska politiikkaohjelmat kertoivat ainoastaan sen, että taloudellisia ja sosiaalisia huolia kertyy monilapsisiin perheisiin:

H: Mitä on sitten monilapsisten perheiden ongelmia?

V: Esimerkiksi tänään meille tuli lapsi perheestä, jossa oli 7 lasta. Perhe oli eroamassa, ja tässä tulee vastaan tietysti myös rahallinen puoli. Elatuksia tällaisen perheen on turha odottaa, mies alkaa piileksiä. Perhe elää lähiössä mistä puuttuvat asiansa osaavat ammattiauttajat ja lapsetkin ovat siten avun saavuttamattomissa. [--] Minkälaisia vanhemmat sitten ovatkin, lapset joka tapauksessa kokevat vaikeana välimatkan ja erossa olon, ovat ikävissään. Sitten on sitä, ettei ole työtä tai siitä maksetaan surkeasti. (H9, Petroskoi, nainen.)

Väestöpoliittisissa tavoitteissa siis kaksi- ja kolmelapsiset perheet esitetään suotavaksi syntyvyyden kehitykseksi, mutta käytännössä kolmannen lapsen hankkiminen on epärealistista, ja perheen lisääntymispoliittinen väantö käydään perheen toisesta lapsesta.

Monilapsisten perheiden asema väestöpolitiikassa on kiinnostava. Suuret perheet ovat väestöpoliittinen tavoite. Mutta ovatko suuret perheet väestöpoliittinen tavoite vain, jos lapset syntyvät keskiluokkaisiin perheisiin? Väestö- ja perhepoliittiset asiakirjat rakentavat kaksitahoista sanomaa monilapsisten perheiden paikasta Venäjän väestöpolitiikassa. Väestöpoliittisissa konseptioissa korostuvat väestön määrälliset tavoitteet, koska konseptiossa kirjoitetaan väestötilanteesta numeraalisin tiedoin. Venäjän lapset

-ohjelmassa kirjataan puolestaan laadullisia tavoitteita: väestötilanteen nähdään kohentuvan älyllisen potentiaalin avulla. Siksi kyvykkäille lapsille on tarjottava sosiaalista apua. Ohjelma toteaa seuraavanlaisesti: ”Kun harjoitetaan johdonmukaisesti lasten aseman parantamiseen johtavia menettelytapoja, ei tämä voi olla johtamatta maan väestötieteellisen tilanteen kohentumiseen, yhteisön intellektuaalisen potentiaalin vahvistumiseen.” (Venäjän lapset 2003–2006.)

Johtopäätökset

Nykyinen perhepolitiikka jatkaa Neuvostoliiton linjaa siinä, että perhepolitiikalla pyritään isompaan lapsilukuun. Tällaiset pronatalistiset pyrkimykset ovat entisestään vahvistuneet 2000-luvun kuluessa. Siitä kertovat muun muassa väestöpoliittisten ohjelmien laatiminen, väestöpoliittisen kielen päivittäminen tiheässä aikataulussa, Perheen vuosi - ja Vanhempien kunniamitali -instituutiot sekä Äitiyspääomalaki. Ne jatkavat neuvostoliittolaista tapaa palkita monilapsisia vanhempia. Perinteisten toimenpiteiden, kuten monilapsisten vanhempien tukemisen, lisäksi perhe- ja väestöpolitiikassa hyödynnetään konservatiivista sanastoa. Ydinperhettä vaalitaan perusyksikkönä ja perinteisiä perhearvoja perätään. Valtion väestöpolitiikassa näkyy ortodoksisen kirkon käyttämä sanasto. Konservatiivisesta politiikkaotteesta kielii lisäksi kansalaisen vastuuttaminen sekä lastenkasvatuksesta että omasta hyvinvoinnista.

Vielä vuonna 2006 Anna Rotkirch, Elena Zdravomyslova ja Anna Temkina kirjoittivat, että presidentti Putin viittasi perhearvoihin suhteellisen vähän vuoden 2005 voitonpäiväpuheessaan. He myös esittivät tuolloin, että konservatiivit, ortodoksinen kirkko mukaan lukien, kritisoivat moraalisten perhearvojen puutetta, mutta ettei kirkko tehnyt aktiivisesti omaa politiikkaansa. (Rotkirch et al. 2006, 355.) Ballajeva (1999) otti voimakkaasti kantaa yritykseen käyttää uskonnollista sanastoa lääketieteen etiikkaa koskevassa lakialoitteessa. Käsite, johon hän puuttui, oli tässä artikkelissa tarkasteltu ”sie-

lullishenkiset” arvot. Kahdeksan vuotta myöhemmin ortodoksinen sanasto on ilmaantunut federaation väestöpoliittiseen konseptioon. Samalla politiikka-asiakirjat alkoivat kirjoittaa kokonaisuudesta perheestä, ei niinkään äidistä, isästä tai vanhemmista. Tämä herättää kysymyksen siitä, mikä on nykyisen Venäjän valtiojohton ja ortodoksisen kirkon suhde – ovatko ne lähenty-mässä toisiaan? Toinen kiinnostava muutos on tapahtunut suhteessa yksinhuoltajuuteen. Rotkirch (2008) on kirjoittanut, että naimattomana ja lapsettomana eläminen lyö venäläiseen leiman, joka on yksinhuoltajuuttakin pahempi. Tutkimie-ni väestöpoliittisten asiakirjojen valossa tilanne näyttäytyy toisin: naimattomista ja lapsettomista ihmisistä tai heidän käyttämättömästä lisääntymis-potentiaalistaan ei puhuta, yksinhuoltajuuden riskeistä kyllä.

Perhemainintojen tiheys politiikkaohjelmis-sa voidaan nähdä siten, että perheen toivotaan olevan kansalaisen ensimmäinen yhteisö. Tämä viittaa myös erityiseen perhekansalaisuuteen, jossa korostuvat perheiden väliset tiiviit si-teet ja yhteenkuuluvuuden tunne. Siksi myös ylisukupolvisia perhesuhteita halutaan vaalia. Valtio näkisi mielellään, että perhe – siis kaksi vanhempaa – ovat vastuussa itsestään ja jälki-polvista. Perheen sisäiseksi asiaksi jää, miten vastuu siellä jaetaan. Usein vastuu tarkoittaa näkymätöntä isää ja vastuullista äitiä. Kun perhe on kansalaisen ensimmäinen huolehtiva yhteisö, valtion tarve väliintuloihin vähenee. Toisaalta asiakirjat osoittavat, että Venäjällä hyväksytään kielellisellä tasolla väliintulot helposti silloin, kun kyse on perhearvoista. Näistä väliintuloista kertoo esimerkiksi se, että politiikkaohjelmis-sa nimetään ongelmaperheiden ryhmiä, jotka tarvitsevat erityistä hoivaa, jotta lapset eivät kärsisi ”alhaisesta kasvatuskulttuurista” tai avioerotilanteissa elävät lapset eivät kohtaisi ”epäsosiaalista käytöstä”. Nämä retoriset väliintulot lienee taloudellisia väliintuloja helpompia keinoja ”vahvistaa perheinstituutiota”.

Ponukalin (2004) toteaa Venäjän keskeisek-si haasteeksi hyvinvoinnin, siis koulutuksen ja terveyden jakautumisen tasaisesti kaikille

väestöryhmille. Nyt kuitenkin jää tuntu, että syntyvyyden nostaminen on väestöpolitiikan ensisijaisin tavoite. Tämä kieli siitä, että politiikassa tähdätään ensin valtion etuun, sitten perheen. Valtio jakaa hyvinvointia perheille, jotta syntyvyys nousisi. Sivutuotteena perheet saavat hyvinvointia. On kuitenkin huomautettava, että käytännön perhetyöntekijät eivät painota valtion etua. Perhetyöntekijät ja politiikkaohjelmat eivät aja samojen tahojen etuja, vaikka niiden kielessä osittain käytetäänkin samoja termejä. Kiinnostavaa olisikin tältä pohjalta tutkia, ovatko käsitteet sisällöllisesti yhteneviä, vai saavatko ne erilaiset merkitykset riippuen siitä, ajetaanko niillä yksittäisten ihmisten vai valtion etua.

Valtion roolin pienentyminen hyvinvoinnin tuottamisen suhteen on johtanut siihen, että kustannukset ja vastuut tulevat kotitalouksien ja sukulaisten maksettavaksi. Yksinhuoltajille tämä voi tarkoittaa taloudellista riippuvuutta sukulaisista. Valtiollinen tuki perheille ei ole riittävää ja isien sanotaan pakenevan niin taloudellista kuin kasvatuksellista vastuutaan. Rahallisen niukkuuden tähden yksinhuoltajan on toisinaan muutettava vanhempiansa ja sukulaistensa luokse (Iarskaia-Smirnova 2004). Lastenhoitopaikkojen väheneminen on saattanut perheitä pulaan. Samaan aikaan valtiolliset tekstit peräänkuuluttavat nimenomaan perheiden ”kasvatuksellisen ja psykologisen kyvyn” pe-

rään. Taloudellisten ja sosiaalisten vaikeuksien tunnustaminen, mutta samanaikainen vetoaminen perheiden vastuuseen voi hyvinkin kertoa siitä, että valtion rooli hyvinvoinnin tuottajana pienentyy. Vastuuttamalla perhettä kasvattajana valtion pienentynyt rooli legitimoidaan.

Keskeinen piirre venäläisessä väestöpolitiikassa on se, että se lähettää asiakirjatekstien perusteella ristiriitaisia viestejä tavoitteistaan etenkin monilapsisuuden kohdalla. Yhtäältä monilapsisuus on stigma ja monilapsisiin perheisiin katsotaan kerääntyvän sosiaalisia ja taloudellisia ongelmia. Toisaalta lapsia kuitenkin pitäisi syntyä enemmän ja juuri monilapsisten perheiden määrän tulisi lisääntyä. Kumpi on siis määräävämpi väestöpoliittinen tavoite, väestön laadullinen vai määrällinen kehitys? Väestöpoliittisissa konseptioissa syntyvyyden nousu näyttyy poliittisesti tärkeämpänä tavoitteena kuin perheiden hyvinvointiongelmien ratkominen. Kiinnostavaa on, muuttavatko määrälliset väestöpoliittiset tavoitteet ongelmaperheitä ja erityisesti monilapsisia perheitä koskevaa retoriikkaa yhdenmukaisemmaksi vai tulevatko monilapsiset perheet säilymään edelleen vahvasti ongelmaperheiden kategoriassa.

Viitteet

- 1 Suomen Akatemia on rahoittanut tutkimusta *Russia in Flux* -ohjelmasta (numerot 208180 ja 208186). Kiitän kommentteista ja tuesta erityisesti Anna Rotkirchia, Suvi Salmenniemeä ja Ulla Hakasta.
- 2 Perheen kriisistä on Euroopassa puhuttu 1800-luvulta alkaen. Kun pelätään perheen rapautumista, pelätään perheinstituution kadottavan sen keskeiset tehtävät, joista olennaisin on lisääntyminen. Pääsääntöisesti perhettä voivat uhata joko moraaliset asiat, kuten liberaali suhtautuminen ehkäisyyn ja uskonnollisuuden väheneminen

tai taloudellinen epävarmuus. Aina kun aika ajoin keskustellaan perheen tilasta, nämä teemat nousevat esiin. (Gauthier 1996, 23.)

- 3 Pietarin perhepoliittinen ohjelma puolestaan nimeää kolme perhetyyppiä, joille sosiaalista apua tarjotaan. Näitä ovat ”terveet perheet”, ”ongelmaperheet” ja ”kriisitilanteessa elävät perheet”.
- 4 Tämä artikkeli on osajulkaisu väitöskirjaani, jossa tarkastelen Suomen ja Venäjän viranomaisten syntyvyysretoriikkaa.
- 5 Vuonna 1995 täydennettiin vuonna 1993 voimaantullutta Venäjän federaation perustuslakia

- (Ruutu 2006).
- 6 Venäjän Karjala on laatinut omia syntyvyyteen liittyviä politiikka-asiakirjoja, jotka pohjautuvat federaation ohjelmiin. Yksi tällainen on ”Karjalan lapset” vuosille 2008–2011 sekä ”Äitiyspääomaan” liittyvä ”Äitiyssertifikaatti”-ohjelma.
  - 7 Sukupolvet ylittävää perhejärjestystä halutaan nyt vahvistaa. Pietarissa järjestetään sukupolvien silta -nimistä toimintaa, joka pyrkii siihen, etteivät välit edeltäviin sukupolviin katkeaisi.
  - 8 Ilman vanhempien huolenpitoa jääneiden lasten määrä on ollut kasvussa. Vuodesta 1991 vuoteen 1994 tällaisten lasten määrä lähes kaksinkertaistui.
  - 9 Venäläiset miehet avioituvat ensimmäisen kerran keskimäärin 24-vuotiaina, naiset 22-vuotiaina. Viimeisen vuosikymmenen aikana avioliittojen solmiminen on vähentynyt, ja ensimmäisen avioliiton solmimiskä n noussut. (Zakharov 1999.) Perheen vuosi 2008 avioliittouhlineen näkyy tilastoissa avioliittojen määrän kasvuna (Rosstat 2009). Varhainen avioitumisikä (Zakharov 2008; Therborn 2005, 183) on itäeurooppalainen piirre. Länsi-Euroopassa avioliittokäytännöksi muodostui korkea avioikä ja kumppanien asuminen pitkään erillään. Neuvostoliitto vahvisti itäeurooppalaista varhaisen avioitumisen suuntaa: se muun muassa vaati avioliittoa ennen asuntojonopaikkaa (Salmi 2006; 2000) ja muokkasi näin perhemalleja. Nyttemmin on meneillään sosiaalinen murros, joka koskee myös avioliittojen solmimista. Tämä murros on lähentänyt länsimaiden ja Itä-Euroopan avioitumiskäeron kahteen vuoteen, kun se vielä vajaa kymmenen vuotta sitten oli kuusi vuotta (Therborn 2005, 182–187).
  - 10 Yksinhuoltajaperheet saatetaan nähdä myös rasitteena valtion budjetille, samoin yksinhuoltajavanhempien lasten saatetaan nähdä olevan alttiimpia rikollisuudelle, vaikka Iarskaia-Smirnova & Romanovin (2004) mukaan erään tutkimuksen mukaan rikollisista vain 1,5 prosenttia on yksinhuoltajaperheistä. Muutakin vastakkaista tutkimustietoa on: yksinhuoltajaperheiden lapset olivat taipuvaisempia ryhtymään yrittäjiksi. Tätä tutkijat selittävät laadullisen aineiston perusteella sillä, että yksinhuoltajaperheistä usein puuttuu autoritaarinen isä. Isoäidit ja äidit, joiden hoteissa lapset kasvoivat, suhtautuivat kasvatukseen pehmeämmin. (Semenova & Thompson 2004, 143.)

Lähteet

- Attwood, Lynne (1990), *The New Soviet Woman and Man. Sex Role Socialization in the USSR*. Basingstoke: Macmillan.
- Ballaeva, Elena (1999), My protiv zakonoprojekta ”O pravovyh osnovah bioetiki. Potšemu? – *Prava ženštšin v Rossii. Zakonodatelstvo i praktika*. 8 (http://www.womnet.ru/prava/1999/nomer_8/index.htm)
- Bystrov, Andrei (2008), Materinski kapital: stimulirovanije roždamosti? – *Sotsiologičeskije issledovanija* 34:12, 91–96.
- Field, Mark (1955), Social Services for the Family in the Soviet Union. – *Marriage and Family Living* 3, 244–249.
- Gatvinski, A. & Iarskaia-Smirnova, E. (2004), Demografitšeskaja situatsija: Gendernyi podhod. – *Aktualnye problemy demografitšeskoj politiki*. Red. Pavel Romanov. Saratov: Nautšnaja kniga, 51–61.
- Gauthier, Anne (1996), *The state and the family*. Oxford: Clarendon Press.
- Haavio-Mannila, Elina & Rotkirch, Anna (2004), Mistä on pienet perheet tehty? Ydin- ja versoperheet Suomessa ja Pietarissa. – *Vertailevan tutkimuksen ulottuvuuksia*. Toim. Risto Alapuro & Ilkka Arminen. Helsinki: WSOY, 165–182.
- Heikkinen, Vesa (2001), Tekstuaalisuuden pirunnyrkki. – *Teksti työnä, virka kielenä*. Toim. Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä. Helsinki: Gaudeamus, 63–115.
- Hiidenmaa, Pirjo (2001), Poimintoja virkakielen rekisteristä. – *Teksti työnä, virka kielenä*. Toim. Vesa Heikkinen, Pirjo Hiidenmaa & Ulla Tiililä. Helsinki: Gaudeamus, 35–62.
- Iarskaja-Smirnova, Elena & Romanov, Pavel (2008), Gendering Social Work in Russia: towards anti-discriminatory Practices. – *Equal Opportunities* 27:1, 64–76.
- Iarskaia-Smirnova, Elena & Romanov, Pavel (2004), Single mothers, poverty and social work: a case study from Russia. – *Single Mother, Poverty and Social Work. Case Studies from Norway, Australia, Russia and USA*. HBO rapport 8/2004. Ed. Rolv Lyngstad, Gunn Strand Hutchinson, Gunn & Lisbet Lund & Siv Olteidal. Bodoe: Hoegskolen i Bodoe, 171–280.

- Isola, Anna-Maria (2007), Fertility Concern in Finland and Russia: Economic Thinking and Ideal Family Size in the Rhetoric of Population Policies. – *Yearbook of Population Research in Finland 2007–2008*, 63–84.
- Isola, Anna-Maria (2008), Tyttären vastuu. Terveyshuoli osana Venäjän alhaisen syntyvyyden retoriikkaa. – *Yhteiskuntapolitiikka YP 73:5*, 524–537.
- Ivanov, Serguey, Vichnevsky, Anatoly & Zakharov, Sergei (2006), Population Policy in Russia. – *Demography, Analysis and Synthesis*. Ed. Graziella Caselli, Jacques Vallin & Guillaume Wunsch. New York: Elsevier, 407–433.
- Kesseli, Katja, Regushevskaya, Elena, Doubikuaytis, Tatyana, Kirichenko, Svetlana, Rotkirch, Anna, Haavio-Mannila, Elina, Kuznetsova, Olga, Hemminki, Elina & REFER Group (2005), *Reproductive Health and Fertility in St. Petersburg 2004. Report on a survey of 18-44 year old women in 2004*. Working papers 60, Department of Sociology, University of Helsinki.
- Konvalova, L.V. (2004), Bednaja semja kak demografitšeskaja jedinita Rossii. – *Aktualnye problemy demografitšeskoj politiki*. Red. Pavel Romanov. Saratov: Nautšnaja kniga, 74–79.
- Kulmala, Meri (2008), Kansalaisyhteiskunta ja valtio Venäjän Karjalassa. – *Futura 27:2*, 43–61.
- Larivaara, Meri (2007), Luottamus potilas-lääkärisuhteessa Pietarissa. – *Suhteiden Venäjä*. Suvi Salmenniemi & Anna Rotkirch. Helsinki: Gaudeamus, 143-168.
- Matsikovski, M.S. (1993), *Semja v krizisnom obštšestve*. Moskva: Rossijskaja akademija nauk, Institut sotsiologii.
- Patsiokorvski, V. V & Patsiokorvskaja, V.V (2009), Bolšaja semja v demografitšeskoj situatsii Rossii. – *Sotsiologitšeskije issledovanija 35:3*, 121–128.
- Perelman, Chaim (2007), *Retoriikan valtakunta*. Tampere: Vastapaino.
- Ponukalin, A. (2004), Demografitšeskije realnosti – sotsiologija upravljenija. – *Aktualnye problemy demografitšeskoj politiki*. Red. Pavel Romanov. Saratov: Nautšnaja kniga, 47–55.
- Prokofyeva, Lidia, Turuntsev, Evgeny & Simpura, Jussi (1998), Family Support and Day-Care for Children of Pre-School Age. – *Russian Social Policy in the early 1990s*. Ed. Evgeny Turuntsev & Jussi Simpura, 90–104. Moscow: Foundation of Economic Policy.
- Rosstat (2004) *Rossiski statističeski ježegodnik oft-salnoje izdanije*. Moskva: Federalnaja služba gosudarstvennoi statistiki.
- Rosstat (2009) http://www.gks.ru/scripts/db_inet/dbinet.cgi?pl=2401006. 29.9.2009
- Rotkirch, Anna (2004), ”Coming to stand on firm ground”: The making of a Soviet working mother. – *On living through Soviet Russia*. Ed. Daniel Bertaux, Paul Thompson & Anna Rotkirch. London: Routledge, 146–175.
- Rotkirch, Anna (2000), *The Man Question. Loves and Lives in Late 20th Century Russia*. Helsinki: University of Helsinki.
- Rotkirch, Anna (2007), Venäläiset perheet murroksessa. – *Venäläiset perheet ja seksuaalisuus murroksessa*. Toim. Elina Korhonen. Helsinki: Väestöliitto, 6–25.
- Rotkirch, Anna & Kesseli, Katja (2008), Detoroždenije i ego mesto v žiznennom tsikle peterburgskih ženštšin. – *Novyi byt*. Red. Anna Rotkirch, Elena Zdravomyslova & Anna Temkina. St. Petersburg: European University Press, 427–455.
- Rotkirch, Anna, Temkina, Anna & Zdravomyslova, Elena (2006), Who Helps the Degraded Housewife. – *European Journal of Women’s Studies 14:4*, 349–357.
- Ruutu, Katja (2006), *Venäjän politiikka ja perustuslaki. Tutkimus Venäjän perustuslakikäsitteistön kehityksestä 1900-luvulla*. Helsinki: Kikimora Publications.
- Salmi, Anna-Maria (2000), Bonds, bottles, blat and banquets. Birthdays and networks in Russia. – *Ethnologia Europaea 30:1*, 31–44.
- Salmi, Anna-Maria (2006), *Social Networks and Everyday Practices in Russia*. Helsinki: Kikimora Publications.
- Semenova, Victoria & Thompson, Paul (2004), Family models and transgenerational influences: grandparents, parents and children in Moscow and Leningrad from the Soviet to the market era. – *On living through Soviet Russia*. Ed. Daniel Bertaux, Paul Thompson & Anna Rotkirch. London: Routledge, 120–145.
- Summa, Hilka (1989), *Hyvinvointipolitiikka ja suunnitteluretoriikka: Tapaus asuntopolitiikka*. Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A 17. Espoo: Teknillinen korkeakoulu.
- Templeman, Sharon (2004), Social Work in the New Russia at the Start of the New Millennium. – *International Social Work 47:1*, 95–107.
- Therborn, Göran (2004), *Between Sex and Power. Family in the World 1900–2000*. London: Routledge.
- Vuori, Jaana (2004), Sukupuolen ja seksuaalisuuden retorinen analyysi. – *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Toim. Marianne Liljeström. Tampere: Vastapaino, 93–117.
- Zakharov, Sergei (1999), Fertility trends in Russia and the European newly independent states: Crisis

or turning point? – *Population Bulletin of the United Nations* 19:24, 292–317.

Zakharov, Sergei (2008), Russian Federation: From the first to second demographic transition. – *Demographic Research* 19, 907–972.

Muut lähteet

Patriarkka Aleksei II (2009), Pritšina krizisa semi – ne v košelkah, a v dušah ljudei. http://www.demographia.ru/article_3071.html (14.8.2009)

Perheen vuosi: <http://www.semya2008.ru> (14.8.2009)

Ušakova, Valentina (2005), suullinen haastattelu. Pietarin valtionyliopisto, 6.6.2005.

Venäjän tavoiteohjelmat: <http://www.programs-gov.ru>. 14.9.2009

Voronova, Jelena (2005), Venäjän perhepolitiikan kehittyminen. Luentomateriaali.

Aineisto

Lasten asema (1995) = *Osnovyje napravlenija gosudarstvennoi sotsialnoi politiki po ulutšeniju položeniija detei v Rossiskoi Federatsii do 2000 goda*.

Lisääntymisterveys (2000–2004) = *Kontseptsija ohrany reproduktivnogo zdorovja naselenija Rossii na period 2000-2004 g.*

Monilapsiset perheet (1999) = *O gosudarstvennoi podderžke mnogodetnyh semei. Zakon*.

Perhepolitiikka, politiikan suuntaviivat (1996) = *Osnovyje napravlenija gosudarstvennoi semennoi politiki*.

Pietarin perhepolitiikka, tavoiteohjelma (2000) = *O tselevoi programme Sankt-Peterburga "Semeijnaja politika. Sotsialnaja zaščita semi ja detstva v Sankt-Peterburge na 2000 god"*.

Perhesuunnittelu (1998–2000): *Federalnaja tselevaja programma: Planirovanie semi na 1998-2000 gody*.

Sukupuoli-strategia (2002) = *Gendernaja strategija Rossijskoi federatsii*. Ministerstvo truda i sotsialnogo razvitija Rossijskoi federatsii.

Terveys (2003–2010) = Ministerstvo zdravooхранeniija Rossijskoi federatsii ot 21 marta 2003 goda N 114. *Ob utverždenii otraslevoi programmy "Ohrana i ukreplenije zdorovja zdorovyh na 2003–2010 gody*.

Vanhempien kunnia (2008) = *Ukaz prezidenta Rossijskoi federatsii "Ob utšreždenii ordena "Roditelskaja slava" 13.5.2008*.

Venäjän lapset (2003–2006) = *Federalnaja tselevaja programma "Deti Rossii" 2002*.

Väestöpoliittinen konseptio (2003) = *Kontseptsija demografitšeskogo razvitija Rossijskoi Federatsii na period do 2015*.

Väestöpoliittinen konseptio (2007) = *Kontseptsija demografitšeskoj politiki Rossijskoi federatsii na period do 2025*.

Putin, Vladimir (2006), *Annual address to the Federal Assembly of the Russian Federation*. 10 May. www.kremlin.ru/eng/speeches/2006/05/10/1823_type70029type82912_105566.shtml